

HERMANN HESSE ÉS A SZIDDHARTA

H. KOVÁCSEVICS KATALIN

Hessét szellemi és irodalmi fejlődésének útján, de a beérés időszakában is mindvégig a világirodalom nagyjai kísérték és nem a kortársai. Irodalmi példaképe kezdettől fogva Goethe volt, majd Ossian, Homérosz és kitűnően ismerte Rousseau, Nietzsche, Novalis, Schleiermacher, G. Keller, Meyer és Th. Strom irodalmát, ihlető hatásukat is vállalva. Sokan éppen emiatt tradicionalistának tartják, a romantikus irodalom szerves folytatójának. Ebben lényegében csak annyi igazság van, hogy írói stílusa és a művein hangsúlyozottan végigvonuló mély felelősségtudat rokonságot mutat a német klasszika és romantika nagyjaival. Hesse alkotásainak vezéreszméje kezdettől fogva, tehát a *Peter Camenzintől* a *Glasperlenspielig* a mindig újból védelemre szoruló humanitás. Ezen a ponton találkozik és kerül egészen közel Geoetheéhez, itt ismerhető fel legjobban Goethe humanitás-ideáljával való kapcsolata, és látható meg a *Wilhelm Meisterben* kicsúcsosodó goethei élettisztelet visszfénye. Ennek ellenére Hessét nem lehet irányzatok keretei közé sorolni: nem tartozik sem a klasszicizmus, sem a naturalizmus, sem az újromantikus írói csoportosulásokba, de elhatárolja magát a szimbolistáktól és az expreszionistáktól is. Már 19 éves korától a maga útját igyekszik járni, abban a világnézeti keretben, abban az értékrendben és eszményvilágban, amit maga alakított tudatosan és gazdagított élete végéig. Küzdött a konvenciók ellen, de sohasem lett rabja a divatos, fel-feltűnő áramlatoknak. Állandó ellenzékben volt a társadalommal, sohasem tudott és nem is akart beilleszkedni a polgári világ törvényei közé, így pl. újságot sem olvasott rendszeresen. Nem volt filozófus, de mindig medítálva kutatta az élet végső kérdéseit. Ezért maradt meg lényegében vallásosnak, bár ifjúkorától kezdve elutasította magától a tételes kereszténység, nevezetesen a protestantizmus intézményes rendszerét.* Világszemléletét indiai

* Protestáns családból származott, de megszkökött a maubromi kolostori iskolából, egy gépgyártó műhelyben és egy toronyórágyárban dolgozott, majd 1904-től, könyvkereskedői tanfolyam elvégzése után, haláláig, 1962-ig szabadúszó íróként élt.

útjának és a keleti vallásos irodalom tanulmányozásának élményei, Buddha Iao Tse és a Védák világa gazdagította. Tisztelőit, többek között, Hesse univerzalizmusra való törekvése nyűgözi le, azok az értékek, amelyeket Hesse fölkinál: szabad vallásossága, szabad erkölce, a régi földön egy új ég megeremtésének igénye.

Sokat vitatott kérdés, hogy a huszadik század hatalmas politikai és társadalmi küzdelmeiben Hesse a jobb- vagy a baloldalra kötelezte-e el magát. Tény, hogy már az első világháború idején elhagyta Németországot, mert nem tudta elfogadni a katonai köröknek és ideológusainak hódító, militarista politikáját. Gyűlölte a nácizmust, és elhatárolta magát annak minden változatától, s éppen ezért mind a vilmosi, mind pedig a hitleri Németország hazaárulónak bélyegezte. Kijelentette, hogy ha politikai pártot kellene választania, akkor forradalmár lenne. Ennek ellenére, bármennyire is rokonszenvezett a szocializmus gondolatával, elhatárolta magát a forradalmi mozgalmaktól, és nem tartott fenn kapcsolatot sem a proletariátussal, sem a Németországból emigrált írókkal.

Hessét mindig, minden körülmények között az egyes ember érdekelte. Ezt az embert akarta segíteni, amikor a háborúban küzdő és a kórházakban sínylődő katonák megsegítésére könyvcsomag-akciókat szervezett. Ezekben a csomagokban Goethe, Stifter és mások humanista szellemét igyekezett eljuttatni a háborúval megfertőzött katonák értelmi és érzelmi világába. Irodalmi hagyatéka 35 000 levelet őrzött meg. Ezekben a legkülönbözőbb kérdésekkel és problémákkal fordultak hozzá. Köztük rengeteg segítséget és feleletet váró S. O. S. kiáltás is van. Hesse minden levélre válaszolt, mindig az igazságot akarta szeme előtt tartani, de sohasem adott sablonos választ és tanácsot. 1917-ben, Hans Sturzeneggernek a kérdésére: „Mit is tegyünk tulajdonképpen?” — így válaszolt: „Ezt én sem tudom megmondani! Nem tudom, mit mond a lelkiismereted és mire telik erődből. Én semmit sem követelhetek tőled, de te mindent megkövetelhetsz magadtól!” Semmi kétség, hogy ez a válasz is elősegíthette a vergődő ember útkeresését.

Németországban 1946-ig, a Nobel-díjjal való kitüntetéséig, alig vettek róla tudomást. Azóta is, mind a mai napig, igen megosztó kritikusai ítéletek hangzank el Hesse írásairól. Írásművészetének csodálói mellett sokan reménytelenül epigonnak, szentimentális kései romantikusnak tartják. Ezt a véleményt, úgy látszik, a magyar kritika is osztja, középkori tárgyú regényének, a *Narcisz és Goldmund* magyar nyelvű fordításának kritikái fogadtatásából ítélve. Műveinek közönségsikere azonban, halála után 15 évvel is, a világ minden táján növekszik, ami mindenképpen ellentmond annak az állításnak, hogy Hesse életidegen, saját énjébe burkolódzó író, aki a német introvertáltság eklatáns huszadik századi képviselője. Az a tény, hogy műveinek még ma is nagyobb sikere van a német nyelvterületen kívül, arra mutat, hogy tisztelőit nem Hesse írásainak nyelve, hanem üzenete érdekli. A művek német nyelve akár

jó, akár rossz, akár az epigonok módjára sántikáló vagy klasszikusan csillogó, a Hesse világhírét megalapozó fordításokban kiegyenlítődik. Ezek a fordítások, amint azt a hozzáértők állítják, többségükben rosszak.

A *Sziddhárta* 1919 és 1922 között íródott, alcíme szerint — „Eine indische Dichtung” — indiai legenda. India szelleme mélyen beszívódott a Hesse család világába. Az író anyja egy protestáns misszionárius lányként Elő-Indiában született. A misszionárius ugyan egészségi okokból visszatért Európába, de India iránti szeretetét halálig megőrizte. A nagypapa könyvtárában az ifjú Hesse bőven lapozgathatott India és a Kelet irodalmában, és követhette nagyapjának orientalista irodalmi tevékenységét, aki különösen a malajalam dialektikus nyelvtanának és szótárának megírásával alkotott maradandót. De nemcsak anyai, hanem apai ágon is Indiához vezettek Hesse szellemi gyökerei, mert apja is, igaz, hogy csak pár esztendeig, Indiában működött mint misszionárius, egészen addig, míg gyenge egészsége miatt vissza nem tért Calwba. Az ifjúkori útkereséstől még mindig gyötört Hermann Hesse nagy reményekkel indult 1911-ben Indiába, hogy annak gondolat- és szellemvilágával találkozzon rendet teremtsen kaotikus lelki világában. Ez az indiai utazás azonban egy szellemesen megírt és ragyogó megfigyelőkészégről tanúskodó riporton kívül más nem eredményezett. Egy évtizednek kellett eltelnie, hogy megszülessen a *Sziddhárta*, mint a valamikori kívánságok és remények megtestesítője. Annak az embernek a hitvallását tartalmazza, aki keresztény származású és neveltetésű, de már korán elhagyja és szakít az intézményes egyházzal. Más vallású és világnézetű emberek megértésére törekszik, feltárni és megfogalmazni igyekszik azt, ami minden vallásban és világnézetben a legnemesebb, ami fölötte áll minden vallási, világnézeti és faji különbségnek, amit minden ember hinni és tisztelni tud.

A *Sziddhárta* a középút és a szintézis könyve. Vallomás a mindent és mindenkit összekötő szeretetről. A marxista irodalomkritika találoán mutat rá, hogy Hessének ez az egyes emberre irányuló cselekvő humanizmusa és felelős embersége végső soron vallásos idealizmusából fakad, és csak annyiban közös a buddhista gondolkodás passzivitásával, hogy sok más kortársához hasonlóan (Klabund, Döblin, Feuchtwanger) a keleti bölcsek kontemplatív álláspontjához menekülve igyekezett kivonni magát az imperialista korszak társadalmi kríziseiből. Ma már világosan látjuk, hogy a *Sziddhárta* is, mint Hesse alkotásai, általában önéletrajzi ihletésű. India és a buddhizmus, a sansára és a nirvána és minden más, a legendákból származó elem csak ürügy és eszköz annak az útnak a keresésére, amit a szerzőnek és a világnak végig kell járnia, hogy legyőzhesse a végpusztulással fenyegető válságot.

A világháborús és az utána következő évek súlyos külső és belső megpróbáltatásokat jelentenek Hesse számára. Egyrészt igen aktív, de ez is csak nehézséget hoz: pacifista folyóiratot szerkeszt, de éppen Német-

országban támadják érte a legjobban; az állandó propaganda hatására a közvélemény árulóként tartja nyilván, mégpedig azért, mert nem hajlandó a háborút és a németiség szerepét e háborúban glorifikálni. Anyagi nehézségei is vannak, csak barátai támogatásával tud megélni. Egyik levelében így panaszodik: „... Helyzetem mindennek mondható, csak fényesnek nem. Németországban árulónak nyilvánítottak... Fűtésre, mosásra nem is gondolhatok: életemet a szegénység és a kopottság jellemzi. A barátaim azonban segítenek, és a nap is süt, és még mindig élek, sőt a háború is befejeződött, és az az érzésem, hogy soha többé nem fog visszatérni, mert azokban, akik végigcsinálták és lelkileg végigélték, eltörölhetetlenül megmarad minden borzalma.” Hesse minden idejét olyan olvasmányélmények és a meditációk töltik ki, melyekben rendezni akarja a személyét és a nagyvilágot ért kaotikus és katasztrófális megpróbáltatásokat. Már negyvenéves, és még mindig nem találja helyét a világban, sem életének igazi értelmét. „Tíznel is több naplót kellene vezetnem, hogy megkíséreljem dokumentálni a bennem dúló polifóniát és bipolaritást, lelkemnek a teljesség és a mindenség utáni vágyát.” A buddhizmus és a nirvána passzivitása nem elégíti ki: a világtagadó indiai idealizmussal nem tudja megoldani sem az őt, sem a világot gyötrő kérdéseket. Vissza kell térni a világhoz, a dolgok, a tárgyak, az emberek aktív vállalásához és szeretetéhez. Erre tanít, példabeszédszerű formában, Sziddhárta életútja.

Sziddhártának mindent megadnak a szülei. Mégsem érzi jól magát apjának, a gazdag és bölcs brahmannak a világában. Igazi belső önmagát keresve barátjának, Govindának a társaságában a sámánok aszketikus szerzetesrendjébe áll. Megtanulja az aszkézist, a test sanyargatását, az anyag tagadását. Hosszú évek után rájön, hogy bár vigasztalást, kábulatot, ügyes praktikákat nyújtottak a sámánok, a lényeket, az utak útját nem adták meg neki. Gotama Buddha tevékenységéről hallván, a Fennkölt tanítványa lesz. A megváltást azonban itt sem találta meg, bár Buddha tanításában látszatra minden tökéletesen világos, minden bizonyított. Valóságban azonban sem a világ legyőzésének, sem az egyén boldogulásának útját nem adta meg Sziddhárta számára. Ez készítette, hogy folytassa vándorlását, hogy elhagyjon minden tant és tanítót és egyedül keresse élete célját. Így jut el Kamálához, a szép kurtizánhoz, aki a szerelem gyönyörűségeire tanítja meg. Sziddhárta szívét elbűvölte mindaz, amit megélt: Kamála közvetítésével Kamászvámi kereskedő társa lesz, meggazdagszik, szeretik, és ő teljesen átadja magát a „gyerekmemberek” társaságában a világnak. Amikor azonban kiszürcsölte ezt az életet is, torkig lett vele: rádöbbsent arra, hogy a vagyonnal és a sikerrel teljesen elveszíti önmagát, hogy meghal benne az az „énekes madár”, amellyel mindig álmodott. Titokban visszatér az erdőbe, és a folyó partján elhatározza, hogy öngyilkos lesz, hogy összezúzza életének rosszul sikerült formáját. Azonban hirtelen, villámlásszerűen rá-

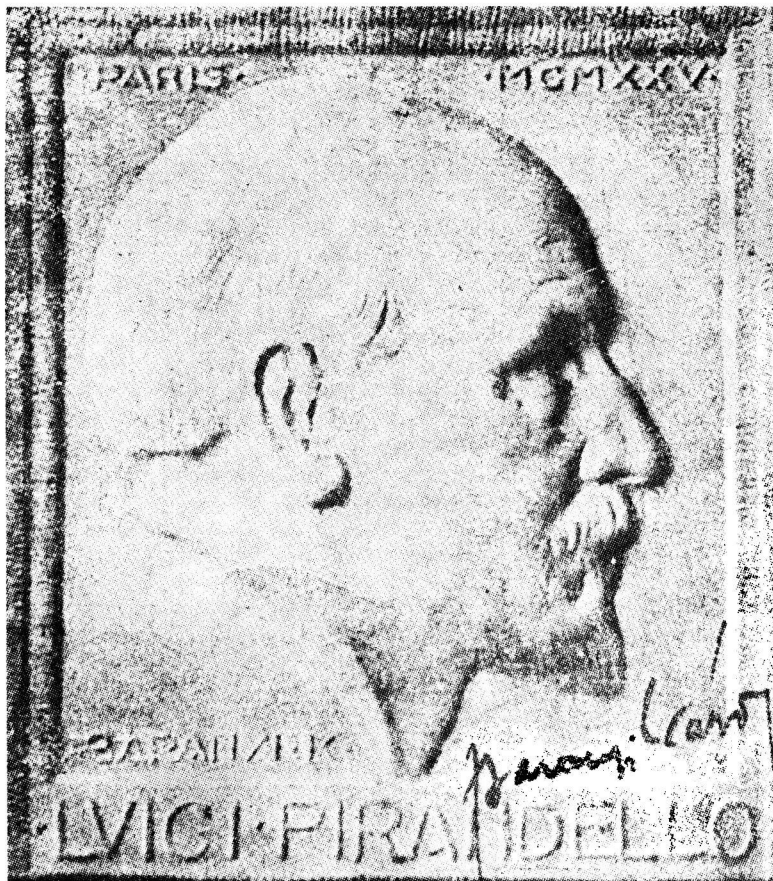
döbben, hogy ostobaság, amire készül. Lelkének félreeső zugaiból felhangzik a minden brahman-imádság kezdő és végzava, a szent „ÖM”, ami tökéletest jelent. És az „ÖM”-ban látta meg önmagát és sorsát: „Sok évet fordítottam arra, hogy elveszítsem a szellemet, hogy mindig újra leszokjak a gondolkodásról és elfeledjem az egységet. Hát nem olyan ez, mintha lassan és hosszú kerülő utakon férfiből gyermekké, gondolkodó emberből gyerekemberré váltam volna? És mégis, nagyon jó volt ez az út; és mégis, a madár nem halt meg a szívemben. És milyen út volt ez! Annyi ostobaságban, bűnben, tévelygésben, annyi undorban és kiábrándultságban és fájdalomban kellett járnom, csak hogy újra gyermekké lehessenek, és hogy újra előlről kezdhessek mindent.”

Amit a késő polgári irodalom Rilketől Thomas Mannig az ártatlanság visszaszerzésének nevez, Hesse a kegyelem megéléseként az „ÖM” belelegzésének mondja. És a visszatérést, a mindenséget, az egyetemeséget jelképező nagy folyónál az öreg révész, Vasudéva gyerekarcában, a harmóniában, a világ örök tökéletességének tudatában, a mosolyban, az egységben, a folyón átkelni szándékozók szolgálatában megtalálja életének mindig keresett nyugalalmát. Rájön arra, hogy „aki igazán keres, nem fogadhat el semmiféle tanítást, főként az nem, aki valóban találni is akar valamit. Aki pedig már talált, igent mondhat minden tanításra, minden útra, minden célra”. Ez a relativizmus és lényegi agnoszticizmus Hesse könyvének egyik csalóka és problematikus vonása, míg a másik Sziddhártának egy szintén lényegi tanítása, „hogy a szeretet a legfontosabb minden dolgok között. A nagy gondolkodókra tartozik, hogy átlássanak a dolgokon, hogy magyarázzanak, hogy megvessenek. Én azonban csak arra törekszem, hogy képes legyek szeretni a világot és nem megvetni, hogy a világot és önmagamat szeretettel, csodálattal és tisztelettel szemléljem...” Sziddhárta-Hessében a szellem és az ösztön, az én és a mindenség kiegyenlítődik a létező világ mindenestől való elfogadásában, és ebben az elfogadásban a lélek és a természet, a vallás és a hétköznapok, az ideológia és a gyakorlat nem ellenségként, hanem barátként áll szemben egymással: „Mindannak, ami igazság, éppoly igaz az ellenkezője is.”

Vitatkozhatunk és vitatkozunk is kell ezzel a világnézeti különbségeket, társadalmi ellentéteket egybemosó, a világban folyó igazságatlanságot és kizsákmányolást egyedül a szeretettel megoldani akaró sziddhártai bölcseséggel. Azonban méltányoljuk őszinte erőfeszítését a konfliktusok, a hasadások, a polarítások és a pluralítások megoldására. És azt, hogy az eredményt nem a köldöknéző meditáció, hanem az aktív, a társadalmat és egyént szolgáló tevékenység hozza meg. Ennyiben ad minden ember számára programot a *Sziddhárta*. Vigasztaló és biztató könyv. Egy nagy alkotó hitvallását foglalja magába és mélységes hitét az értékes emberi élet kibontakoztatásának lehetőségeiben. Jóságot és szeretetet sugároz. Minden feszültsége és ellentmondása ellenére a *Szidd-*

hárta tele van halk vidámsággal, nyugalommal, az intellektualizmus és ösztönösség kiegyensúlyozására való törekvéssel. A fejlődésbe vetett rendíthetetlen hittel.

De nemcsak a *Sziddhártának*, hanem Hesse egész életművének is ezek a nagy témái: az én és a világ, a szellem és az ösztön, az önpusztítás vágya és az önkifejezés utáni vágy közötti konfliktus, az ember lelki-szellemi energiái és a polgári társadalom pervertálódó és élsködő intézményei közötti feszültség ábrázolása és föloldása. Ezért a realista optimizmusáért és idealizmusáért kapja a Nobel-díjat.

Luigi Pirandello plakettje, gipsz, 1925